

UYUŞMAZLIK MAHKEMESİNİN SOMUT NORM DENETİMİ KAPSAMINDA ANAYASA MAHKEMESİNE BAŞVURMA YETKİSİ

(“The Competence of the Court of Jurisdictional Disputes to Refer to the Constitutional Court
within the Framework of Concrete Norm Review”)

Dr. Murat UZUNPARMAK¹

Özet

Bu çalışma, Uyuşmazlık Mahkemesi’nin (UM), somut norm denetimi çerçevesinde Anayasa Mahkemesi’ne (AYM) başvuru yetkisine sahip olup olmadığını; anayasal hükümler, yargı içtihatları ve doktrindeki görüşler ışığında değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Anayasa’nın 152. maddesinde düzenlenen somut norm denetimi, yalnızca “davaya bakan mahkemelere” tanınmış olup, UM’nin bu tanıma girip girmediği tartışmalıdır. Çalışmada öncelikle normlar hiyerarşisi ve AYM’nin anayasal denetim işlevi açıklanmış, ardından somut norm denetiminin hukuki çerçevesi ve başvuru şartları değerlendirilmiştir. UM’nin anayasal statüsü, görev ve yetkileri ele alınarak, “davaya bakan mahkeme” kavramı bağlamında AYM’nin içtihatları ışığında analiz yapılmıştır. UM’nin işlevsel olarak somut norm denetimi kapsamında “mahkeme” sıfatına sahip olması gerekliliği, anayasa yargısının etkinliği ile anayasanın üstünlüğü ile hukuk devleti ilkesinin güçlendirilmesi kapsamında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Uyuşmazlık Mahkemesi, Anayasa Mahkemesi, somut norm denetimi, anayasa yargısı, davaya bakan mahkeme

¹ Dr. Murat UZUNPARMAK, İçişleri Bakanlığı, Mülki İdare Amiri, muzunparmak@gmail.com Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-3027-4016>

Abstract

This study examines whether the Court of Jurisdictional Disputes (CJD) has the authority to refer cases to the Constitutional Court via concrete norm review, based on constitutional rules, case law, and academic opinions. Article 152 of the Constitution limits the right of concrete norm review to “courts hearing the case.” Whether the CJD fits this definition remains controversial. The study first explains the hierarchy of norms and the constitutional review function of the Constitutional Court (CC), and then evaluates the legal framework and conditions of concrete norm review. The constitutional status, duties, and powers of the CJD are analyzed, particularly in relation to the concept of “court hearing the case,” in light of the Constitutional Court’s jurisprudence. Recognizing the CJD as a functional “court” for concrete norm review is crucial to strengthening constitutional adjudication, upholding constitutional supremacy, and reinforcing the rule of law.

Keywords: Court of Jurisdictional Disputes, Constitutional Court, concrete norm review, court hearing the case, constitutional justice, jurisdictional conflict

Giriş

Anayasa devletin temel organlarının yapısı ve işleyişini düzenleyen ve bireysel hak ve özgürlükleri güvence altına alan kurucu belgedir. Demokratik hukuk devletlerinde modern anlamda anayasalar, devletin temel hukuk düzenlemesi olup normlar hiyerarşisinden piramidin en üstünde yer almaktadır. Bu durum, anayasanın üstünlüğü ilkesinin zorunlu bir yansımasıdır. Dolayısıyla normlar hiyerarşisinin doğal sonucu olarak, alt normların anayasa hükümlerine aykırı olmaması anayasal düzenin bütünlüğü bakımından gereklidir. Normlar hiyerarşisi, Hans Kelsen tarafından sistemli ve soyut bir teori çerçevesinde oluşturulmuş bir kavramdır. Normlar sistemine ilişkin geliştirdiği “kademeli yapı kuramının” (Stufenbaulehre), her bir normun geçerliliğini bir üst norma borçlu olduğu bu yapı, varsayımsal bir temel norm olan *Grundnorm*’a (temel norm) ulaşır.² Kelsen, normlar hiyerarşisini üç aşamada ele almaktadır. En üstte, yalnızca şekli değil, maddi anlamda anayasa yer almaktadır; yani yazılı olup olmamasına bakılmaksızın, genel normların nasıl ve kim tarafından oluşturulacağını belirleyen kurallar bütünü maddi anayasa kabul eder. İkinci aşamada, yasama ve yürütme organları tarafından oluşturulan genel normlar bulunur. Bunlar, modern hukuk sistemlerinde kanunlar, tüzükler, kararnamelerdir. En alt düzeyde ise, mahkemeler ve idari makamlarca norm uygulayıcı olan ve birel normlar yer alır. Bu yapıda, her norm geçerliliğini kendisinden üstün bir norma dayandırır.³

Normlar hiyerarşisinin işlevi, üst norma aykırı alt normların yargısal denetim yoluyla ayıklanması suretiyle hukuk düzeninin iç uyumunu güvence altına almaktır.⁴ Normlar hiyerarşisinin sonucu, hukuk sisteminin bütünselliği ve kurucu iktidarın oluşturduğu anayasal sistemin devamı ve işleminin mümkün kılınmasıdır. 1982 Anayasası normların anayasaya uygunluğunun denetlenmesi yetkisini AYM’ye vermiştir. AYM, anayasa yargısı işlevi kapsamında, normların Anayasa’ya uygunluğunu denetleme yetkisine sahip yüksek mahkemedir. Nitekim, Anayasa’nın 11. maddesi, Anayasa’nın bağlayıcılığı ve üstünlüğü başlığı altında “Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır. Kanunlar Anayasaya aykırı olamaz.” hükmünü düzenlemiştir. Bu düzenleme, Anayasa’nın normlar hiyerarşisindeki üstün konumunu ve

² Abdullah Sezer, “Normlar Hiyerarşisi ve Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri [Çok Boyutlu Normlar Piramidi Yaklaşımı],” Anayasa Mahkemesi’nin Kuruluşunun 60. Yılı Anısına 60 Yıl 60 Makale, cilt 2, Anayasa Mahkemesi (İstanbul: Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2022), 354.

³ Engin Arıkan, “Kelsen’in Saf Hukuk Kuramı ve Ötesi,” Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 17, no. 2 (2020): 424.

⁴ Sezer, “Normlar Hiyerarşisi ve Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri,” 358.

bağlayıcılığını ortaya koyan, kanunların Anayasa'ya aykırı olamayacağını belirten temel hükümdür. Anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı sağlayacak Anayasa'da öngörülen usul ve esaslara uygun olarak, kanun ve cumhurbaşkanlığı kararnameleri (CBK) hükümlerinin Anayasa'ya aykırılığına ilişkin denetim mekanizması oluşturulmuştur. Anayasanın üstünlüğü, anayasa hükümlerinin olağan yasal süreçlerle değiştirilememesi, kanunların anayasaya aykırı olmaması ve hukuki normların denetlenmesini sağlayacak anayasa yargısının varlığı ile sağlanır.⁵ Anayasa yargısı, normlar hiyerarşisinin yani kanunların anayasaya aykırı olmama başka bir ifadeyle anayasanın kanunlara üstünlüğünün bir sonucudur. Bunun için ise yazılı ve katı bir anayasa gereklidir.⁶ Katı anayasa, değiştirilme usulü olağan kanunlardan daha zor ve sıkı kurallara bağlanmış, genellikle nitelikli çoğunluk ya da özel usuller öngörülmüş anayasalardır. Yasama organının anayasa değişikliğine ilişkin yetkisinin, sıradan kanun değişikliklerinde uygulanan prosedürün dışında bir usule bağlanmasıyla, anayasa normu ile kanunlar arasındaki hiyerarşinin de güvence altına alınması sağlanmaktadır. Nitekim anayasanın üstünlüğü ilkesinin yalnızca normlar hiyerarşisi içinde teorik bir düzenleme olarak kalmaması, etkin bir yargısal denetim mekanizmasıyla güvence altına alınması gerektiği vurgulanmaktadır.⁷

Anayasa yargısının ortaya çıkmasında 1803 tarihli *Marbury v. Madison* kararı etkili olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri, Federal Yüksek Mahkemesi, yasama ve yürütme organlarının işlemlerinin Anayasa'ya uygunluğunu denetleme yetkisini kendisinde görmüş ve "Anayasaya aykırı bir yasa geçersizdir" ilkesiyle normlar hiyerarşisinde Anayasa'nın üstünlüğünü açıkça vurgulamıştır. Yargı erkinin, yasama ve yürütme erkiyle eşit düzeyde olması gerektiğini savunmuş; kuvvetler ayrılığı ve denge-denetim ilkelerine önemli bir anayasal dayanak oluşturmuştur.⁸ Anayasa yargısı, yalnızca pozitif normların denetimiyle sınırlı olmayıp; evrensel hukukun ilkeleri ile "yazılı olmayan özgürlükleri" de hukuk düzenine dahil eden yaratıcı ve koruyucu bir işlev üstlenmektedir.⁹ Sonuç olarak, anayasa yargısının varlığının sebebi olarak literatürde üç temel nokta öne çıkmaktadır. Temel hak ve özgürlüklerin korunması, kuvvetler

⁵ Ahmet Nohutçu, Devlet Teşkilatı Hukuku (Ankara: Savaş Yayınevi, 2016), 10.

⁶ Kemal Gözler, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, 15. bs. (Bursa: Ekin Yayınevi, 2017), 439.

⁷ Levent Gönenç, Yasaların Anayasaya Uygunluğunun Denetimi ve Anayasa Yargısı (Ankara: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı [TEPAV], 2010), 25.

⁸ John Marshall ve Supreme Court of the United States, *Marbury v. Madison* (1803), <https://www.archives.gov/milestone-documents/marbury-v-madison>. Erişim: 30 Temmuz 2025.

⁹ İbrahim Ö. Kaboğlu, "Hukukun Genel İlkeleri ve Anayasa Yargısı (Özgürlükler Hukuku Açısından Bir Yaklaşım)," *Anayasa Yargısı Dergisi* 8 (1991): 300.

ayrılığı ilkesinin uygulamaya geçirilmesinin sağlanması ve yasaların üstün norm olan yazılı ve sert anayasaya uygunluğunu sağlayacak bir denetim makamına duyulan ihtiyaçtır.¹⁰

Anayasa yargısı kapsamında kurulan AYM'ye hangi şartlar altında ve hangi düzenlemelere karşı anayasaya aykırılık iddiası ile müracaat edileceği kapsamlı olarak anayasada belirlenmiştir. Anayasaya göre norm denetimi iki başlık altında düzenlenmiştir. Soyut norm denetimi (iptal davası) ve somut norm denetimi (İtiraz).

Bu çalışma, UM'nin, önüne gelen görev ve hüküm uyuşmazlıklarının çözümü sürecinde, kanun ya da cumhurbaşkanlığı kararnamesi (CBK) hükmünün anayasa aykırı olduğu kanaatiyle, AYM'ye somut norm denetimi yoluyla başvurup başvuramayacağını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, UM'nin “davaya bakan mahkeme” sayılıp sayılamayacağı, dolayısıyla Anayasa'nın 152. maddesi çerçevesinde “itiraz yolunu” kullanıp kullanamayacağı anayasal hükümler, yargı kararları ve doktrin görüşler ışığında ele alınacaktır.

UM, yargı kolları arasında doğabilecek uyuşmazlıklarını kesin olarak çözme yetkisine sahip, Anayasa'nın 158. maddesiyle düzenlenmiş yüksek mahkemedir. Anayasanın bu maddesi, “adli ve idari yargı mercileri arasındaki görev ve hüküm uyuşmazlıklarını” kesin olarak çözümlemeye yetkili bir mahkeme olarak tanımlamıştır. Ancak UM, anayasa kapsamında bir “mahkeme” olarak tanımlansa da “davaya bakan mahkeme” olup olmadığı; dolayısıyla somut norm denetimi başvurusunda bulunup bulunamayacağı doktrinde tartışmalı bir konudur.

Bununla birlikte, UM'nin görev ve hüküm uyuşmazlıklarını çözerken, Anayasa'ya aykırılık şüphesi taşıyan düzenlemelerle karşılaşması ihtimali göz ardı edilemez. Böyle bir durumda Mahkeme'nin, Anayasa'ya açıkça aykırı olduğunu düşündüğü bir normu uygulamadan önce itiraz yolunu kullanıp kullanamayacağı sorusu önem kazanmaktadır. Bu bağlamda, çalışmada UM'nin anayasal konumu ve işlevi doğrultusunda somut norm denetimi başvurusunda bulunabilme yetkisinin olup olmadığı analiz edilerek, bu yetkinin hukuki zemini tartışılacaktır.

1. Anayasaya Uygunluk Denetimi

Kanunların anayasaya uygunluğunun denetlenmesinde kabul edilen iki denetim şekli bulunmaktadır. Bunlardan ilki, önleyici denetim diğeri ise düzeltici denetimidir. Önleyici denetim, kanunların resmi gazetede yayımlanmadan önce yani yürürlüğe girmeden önceki denetimidir.

¹⁰ Ayşe Miray Altay, “Anayasa Yargısının Ortaya Çıkışı” Türk Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi 5, no. 1 (2024): 66.

Yasama organı, kanun düzenlemesini tamamlamış olmakla beraber yürürlüğe girmemiştir. Böyle kanun uygulanmadan önce anayasaya uygunluğu denetlenmektedir. Fransa'nın 1958 Anayasası tarafından benimsenmiş bir usuldür. Düzeltici denetim ise, sonradan yapılan denetimdir ki, kanun yürürlüğe girmekte olup, uygulanma sürecinde yapılan denetimdir.¹¹ 1982 Anayasasında da kabul edilen usul düzeltici denetimdir. Bu kapsamda 1982 Anayasası, kanunların anayasaya aykırılığına ilişkin denetim yollarını iki temel usule bağlamıştır: Soyut ve somut norm denetimi.

2. Norm Denetimi Türleri: Soyut ve Somut Norm Denetimi

Anayasa yargısında, normlar hiyerarşisi ilkesine göre alttaki norm bir üst normla uyumlu olmak zorundadır. Bu mevzuat düzenlemelerinin anayasaya aykırı olup olmayacağını denetleyecek bir mahkemenin ve sistemin bulunması gereklidir. Türkiye'de anayasa yargısının ve anayasaya aykırılık iddialarının temel denetim organı Anayasa Mahkemesi (AYM) 'dir. İlk kez 1961 anayasası ile kurulan "AYM" ile anayasanın üstünlüğü ilkesinin ve 1924 Anayasasında da belirtilen "kanunların anayasaya aykırı olamayacağı" hükmünün somut olarak denetleneceği anayasal yargı denetim sistemi oluşturulmuştur.¹² 1961 Anayasasının 146. madde gerekçesinde *"Tasarı kanunların Anayasaya uygunluğunun kazaî murakabesi prensibini kabul etmiştir. Bu prensip memleketimiz için yenidir. Yıllardan beri Anayasaya aykırı kanunlardan şikâyet edilen memleketimizde, bu prensibin kabul edilmesi mühim gelişmelerden biri telâkki edilmiş ve bu sebeple son Batı Avrupa Anayasalarında görüldüğü üzere Anayasa Mahkemesi teşkili uygun görülmüştür."* demek suretiyle kanunların anayasa uygunluğunun yargısal denetimi için AYM'nin kurulacağını belirtilmiştir.¹³ 1982 Anayasası Danışma Meclisi madde gerekçesinde; *"Hukuk Devletinde kanunların Anayasaya uygunluğu esastır. ... Anayasa Mahkemesi siyasî amaç güdemeyeceğinden kanunların Anayasaya uygunluğu denetiminin bu Mahkemeye verilmesi uygun görüldü."* denilmektedir.

1982 Anayasası'nın 148. maddesi uyarınca kanunlar, cumhurbaşkanlığı kararnameleri ve TBMM İçtüzüğü gibi düzenlemelerin anayasaya uygunluk denetimini yapmaktadır. Bu bağlamda, AYM yalnızca bir yargı organı değil, aynı zamanda anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığını sağlayan bir denetim mahkemesidir. AYM vermiş olduğu bir kararda *"Devletimiz, Anayasa'nın*

¹¹ Kemal Gözler, Kısa Anayasa Hukuku, 10. bs. (Bursa: Ekin Yayınevi, 2017), 21.

¹² Nohutçu, Devlet Teşkilatı Hukuku, 286.

¹³ Türkiye Büyük Millet Meclisi, Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Tasarısı ve Anayasa Komisyonu Raporu (5/7) (Temsilciler Meclisi S. Sayısı: 35) (Ankara: TBMM Matbaası, 1961): 49

2'nci maddesinde ifade edildiği gibi, bir hukuk Devletidir. Kanunlarımızın, Anayasa'nın açık hükümlerinden önce hukukun, bilinen ve bütün uygar memleketlerde kabul edilen, prensiplerine uygun olması şarttır.”¹⁴ demek suretiyle hukuk devleti ilkesinin gereği olarak kanunların sadece Anayasanın açık hükümlerine değil, hukukun ve uygar ülkelerin genel prensiplerine uygun olması gerektiğini belirtirmiştir.

Anayasa yargısı kapsamında 1982 Anayasası norm denetiminde iki farklı usul düzenlemiştir.

2.1. Soyut Norm Denetimi (İptal Davası)

Soyut norm denetimi, iptali istenen normun henüz uygulanmadan ya da bu norm kaynaklı bir uyuşmazlık ve dava bulunmadan soyut olarak anayasaya aykırılık iddiasıyla¹⁵ anayasada belirtilen yetkililer tarafından belli bir sürede açılan iptal davasıdır. İptal davası, bireylerin doğrudan kişisel haklarını korumaya yönelik bir dava olmayıp, anayasaya aykırı normların hukuk sisteminden ayıklanmasını, bu yolla anayasanın üstünlüğünü gerçekleştiren ve kamu yararını esas alan bir denetim mekanizmasıdır.¹⁶ Anayasa'nın 150. maddesi uyarınca, kanunların, cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin ve TBMM içtüzüğünün şekil ve esas bakımından Anayasa'ya uygunluğunun denetlenmesi amacıyla iptal davası açılması mümkündür. İptal davası, Cumhurbaşkanı, iktidar ve ana muhalefet partisi meclis grupları, ya da üye meclis tamsayısının en az beşte biri tutarındaki üyeler (120 milletvekili) tarafından açılabilir. Anayasanın 148. maddesi, AYM'nin görev ve yetkileri kapsamında “kanunların, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İktüzüğünün” Anayasaya şekil ve esas bakımlarından uygunluğunu denetler ve bireysel başvuruları karara bağlar. Anayasa değişikliklerini ise sadece şekil bakımından inceler ve denetler.” ifadesiyle anayasa değişikliklerine ilişkin denetim yetkisinin sadece “şekil” şartları açısından denetleyebileceğini belirtmiştir. Bu madde hükmüne göre anayasa değişikliklerine ilişkin iptal davalarında AYM esasa ilişkin bir denetim yapamaz.

¹⁴ Anayasa Mahkemesi (AYM), E. 1963/166, K. 1964/76, 22 Aralık 1964, Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası, <https://www.anayasa.gov.tr>

¹⁵ Nohutçu, *Devlet Teşkilatı Hukuku*, 304.

¹⁶ Yılmaz Aliefendioğlu, “Türk Anayasa Yargısında İptal Davası ve İtiraz Yolu,” *Anayasa Yargısı Dergisi* 1, no. 1 (1984): 105.

2.2. Somut Norm Denetimi (İtiraz Yolu)

Somut norm denetimi ilk olarak 1961 anayasasının 151. maddesinde düzenlenmiştir. İtiraz yoluyla uygulanmakta olan bir kanun hükmünün anayasaya aykırılık iddiasıyla AYM tarafından incelenmesidir. 1961 Anayasasının bu maddeye ilişkin gerekçesinde; *“...kanunların Anayasaya aykırılığının itiraz (exceptio) yolu ile dermeyam usulünü tanzim etmektedir. Anayasa Mahkemesinin kurulması ile, esas itibarıyla bir dâva esasında, bir kanunun Anayasaya aykırılığı bahis konusu olduğu takdirde, mahkemenin bunun bekletici mesele sayması ve bu hususta Anayasa Mahkemesince verilecek kararı beklemesi tabiidir. Ancak böyle bir iddianın bekletici bir mesele haline gelebilmesi için, hakikaten ciddi olması gerektir. Aksi halde mahkeme iddiayı reddederek dâvaya devam edecektir. Bu ret kararının da esas hükümle beraber temyiz edilebilmesi tabiidir.”* ifade edilmiştir.¹⁷ Özellikle AYM’nin kurulması ile birlikte norm denetiminin itiraz yolu ile ileri sürülmesine ilişkin usulün düzenlendiğini ve sürecin nasıl ilerlemesi gerektiği açıklanmıştır. Kanun maddesinin tekrarı niteliğinde bir gerekçe sunulmuştur.

1982 Anayasası, somut norm denetimini Anayasa’nın 152. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre, bir mahkeme, önüne gelen bir davada uygulayacağı kanun veya cumhurbaşkanlığı kararnamesi hükmünün Anayasa’ya aykırı olduğu kanaatine varırsa, taraflardan birinin ileri sürdüğü iddiayı ciddi bulmak koşuluyla AYM’ye başvurabilir. Bu başvuru, AYM’nin normun anayasaya uygunluğunu somut bir uyuşmazlık üzerinden denetlenmesini sağlamaktadır. Bu denetimde esas olan görülmekte olan bir davada tarafların talebi ya da mahkemenin resen, uygulanacak hükmün anayasaya aykırı olduğunu “ön sorun” olarak kabul etmesi ve iddiayı AYM’ye taşımasıdır.¹⁸

Somut norm denetiminde ne anlaşılması gerektiği ve amacının ne olduğuna ilişkin AYM’nin vermiş olduğu karar önemlidir. AYM, *“Anayasaya aykırılık iddialarını ... somut bir olayın; yani belli bir davanın bulunması, Anayasaya aykırılığı ileri sürülen kanun hükmünün mahkemenin o davada uygulayacağı bir hüküm olması, aykırılık iddiasının ancak o davadaki taraflarca ileri sürülmesi ve mahkemenin iddianın ciddi olması kanısına varması veya hükmü kendiliğinden Anayasaya aykırı görmesi gibi koşulların gerçekleşmesine bağlıdır. Anayasa koyucunun bu son derece dar çerçeveli düzenle güttüğü erek -iptal davası- müessesesinin varlığına rağmen her nasılsa yürürlükte kalabilmiş bir takım Anayasaya aykırı hükümler yüzünden belirli kişilerin belirli haksızlıklara uğramalarını*

¹⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi, Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Tasarısı ve Anayasa Komisyonu Raporu (5/7) (Temsilciler Meclisi S. Sayısı: 35) (Ankara: TBMM Matbaası, 1961):50

¹⁸ Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, 460.

önlemektir. Buna bir de mahkemelerin Anayasaya aykırı gördükleri hükümleri uygulamaktan kaçınmalarına, böylece Anayasanın üstünlüğü ilkesinin bu alanda da korunmasına, bir yol sağlaması ereği eklenebilir. ... 1982 Anayasası'nın 152. maddesiyle düzenlenen Anayasaya aykırılığın mahkemelerde öne sürülebilmesinde, başka bir anlatımla itiraz yolunun açılmasında güdülen amaç, Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararından, yararlanmayı o davanın yalnızca taraflarına, inhisar ettirmek değildir. ... Anayasa Mahkemesi'nin önünde önem kazanan ve incelenmesi gereken husus o davanın taraflarının bu işlemde yararlanıp yararlanmayacakları değil, kuralların muhakemesi yapılarak, Anayasaya aykırılık varsa, o kural iptal edilmek suretiyle Anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı ilkesinin egemen kılınmasıdır.¹⁹ Somut norm denetiminde asıl amacın anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığını sağlamak için iptal davasının varlığına rağmen Anayasaya aykırı hükümlerden belirli kişilerin haksızlığa uğramasını önlemek olarak belirlemiştir.

2.2.1 Somut Norm Denetiminin Koşulları

1982 Anayasası "Anayasaya aykırılığın diğer mahkemelerde ileri sürülmesi" başlıklı 152. maddesinde itiraz yolu yani somut norm denetiminin koşullarını ve usulünü belirlemiştir. Şöyle ki:

"Bir davaya bakmakta olan mahkeme, uygulanacak bir kanun veya Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin hükümlerini Anayasaya aykırı görürse veya taraflardan birinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varırsa, Anayasa Mahkemesinin bu konuda vereceği karara kadar davayı geri bırakır.

Mahkeme, Anayasaya aykırılık iddiasını ciddî görmezse bu iddia, temyiz merciince esas hükmümlerle birlikte karara bağlanır.

Anayasa Mahkemesi, işin kendisine gelişinden başlamak üzere beş ay içinde kararını verir ve açıklar. Bu süre içinde karar verilmezse mahkeme davayı yürürlükteki kanun hükümlerine göre sonuçlandırır. Ancak, Anayasa Mahkemesinin kararı, esas hakkındaki karar kesinleşinceye kadar gelirse, mahkeme buna uymak zorundadır.

Anayasa Mahkemesinin işin esasına girerek verdiği red kararının Resmî Gazetede yayımlanmasından sonra on yıl geçmedikçe aynı kanun hükmünün Anayasaya aykırılığı iddiasıyla tekrar başvuruda bulunulamaz."

¹⁹ AYM, E. 1981/10, K. 1983/16 (08.12.1983).

Somut norm denetimi yoluyla AYM'ye başvurulabilmesi için bazı şartların bir arada bulunması gerekmektedir.

Bu şartlar şunlardır:

- Bakılmakta olan bir davanın varlığı gereklidir.
- Davaya bakmakta olan bir “mahkeme” olmalıdır.
- Başvuruya konu hükmün kanun ya da cumhurbaşkanlığı kararnamesinde olmalı ve o davada uygulanacak norm olmalıdır.
- Uygulanacak hükmün Anayasa'ya aykırı olduğu mahkeme tarafından ya da taraflarca ileri sürülmüş aykırılık iddiasının mahkemece ciddi bulunmuş olmalıdır.
- İtiraz başvurusu yalnızca davaya bakan mahkeme tarafından yapılabilir; idare ya da kişiler doğrudan bu yola başvuramazlar.
- Başvuru yapıldığında, norm hakkında AYM karar verene kadar davaya ilişkin yargılama durur.

AYM'nin somut norm denetimi, sadece normun uygulanması aşamasında davaya bakan mahkeme ve taraflara anayasaya aykırılık iddiasında bulunma imkânı tanımak suretiyle, iptal davasının kısıtlı ve süreye bağlı denetiminin dışında bir alan oluşturmuştur.

Anayasa hükmü, somut norm denetiminde dava karar süreçlerinin uzamasının önlenmesi ve bu yöntem ile davaların sürüncemede kalmaması için AYM'ye davanın gelişi tarihinden itibaren 5 ay içerisinde davayı sonuçlandırması istenmiştir. Anayasa, her ne kadar böyle bir süre kısıtı getirse bile, AYM'nin belirtilen sürede karar vermemesi durumunda davaya bakan mahkemenin davanın görülmesine devam etmesini istemiştir. Böylelikle görülen davanın yürürlükteki kanun hükümlerine göre sonuçlandırılması ve AYM tarafından verilen karar “esas hakkındaki kararın kesinleşmesinden önce” davaya bakan mahkemeye gelirse bu karara uymak zorunluluğu getirilmiştir. Ayrıca AYM'nin esasa girmek suretiyle vermiş olduğu anayasaya aykırılık bulunmadığı (ret kararı) kararı 10 yıl geçmedikçe aynı hükümle ilgili itiraz yoluna gidilemeyecektir. Anayasanın 152/4. maddesindeki 10 yıllık yasağın madde gerekçesinde “hukuki istikrar” kavramı üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır.²⁰

²⁰ Anayasa Mahkemesi, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Gerekçeli) (Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2021): 955

Söz konusu hüküm, hukukun dinamik yapısı ve değişken toplumsal ihtiyaçlar dikkate alındığında eleştiriye açık niteliktedir. Zira anayasal değerler ve ulusal-uluslararası yargı içtihatları zaman içerisinde farklılaşabilmekte ve normların güncel ihtiyaçlara göre yeniden yorumlanmasını gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda, on yıl gibi uzun bir sürenin öngörülmesi, anayasa normlarının çağın gereklerine uygun şekilde yeniden yorumlanmasını ve hukuki denetimin sürekliliğini engelleyebilecek niteliktedir. On yıllık süre sınırlaması, hem bireylerin hak arama özgürlüğünü kısıtlamakta hem de Anayasa'ya aykırı normların hukuk düzeninden temizlenmesi zorlaştıracak bir hüküm olarak değerlendirilebilir. Anayasa'nın üstünlüğü ilkesinin sağlanması için mahkemelere tanınan itiraz yoluna başvurma yetkisinin arkasındaki amaçla da çeliştiği belirtilmiştir.²¹ Ancak daha önemli ve tartışılması gereken diğer bir husus, Anayasa'da yapılacak bir değişiklik sonrasında, daha önce somut norm denetimi kapsamında incelenmiş bir normun, değişen anayasa hükümlerine aykırılık teşkil etmesi durumunda, on yıllık başvuru yasağının uygulanmasının hem etkin anayasal denetim mekanizmasını hem de hukuk güvenliği ilkesini zedeleyeceği kabul edilmelidir. Zira anayasa hükümleri değişmiş olmasına rağmen, aynı yasal düzenlemenin önceki Anayasa normları çerçevesinde "Anayasa'ya uygun" bulunmuş olması, bu normun değişen anayasa hükümleri bağlamında yeniden incelenmesini engellememelidir. Bu nedenle, on yıllık sınırlama, anayasal denetimin etkinliğini ve işlerliğini azaltabileceği dikkate alındığında temel hakların korunması ve anayasanın üstünlüğü ilkesine uygun olarak yeniden değerlendirilmelidir. Nitekim, AYM'nin vermiş olduğu kararda *"toplumsal hayatın dinamizmi dikkate alındığında hukukta istikrar kadar değişimin ve bunun yargısal kararlara yansımalarının da son derece önemli olduğu ... Mecelle'deki "Ezmanın tagayyürü ile ahkâmın tagayyürü inkâr olunamaz" (m.39) kuralı da zamanla hükümlerin değişeceğine işaret etmektedir. Bu nedenle istikrar ile değişim arasında belli bir dengenin gözetilmesi gerekir."*²² ifadesi ile 10 yıllık yasağı eleştirmiştir.

3. Uyuşmazlık Mahkemesi ve Hukuk Sistemindeki Yeri

UM'nin kurulma süreci ve anayasal sistemde yerini alması önemli bir husustur. UM'nin kurulma gerekçesinin temelinde kuvvetler ayrılığı ilkesine dayandığı belirtilmekle birlikte, Türkiye için genel değerlendirme idari-adli yargı ayrımına dayanan bir iş bölümü anlayışının bir sonucu olarak kabul edilmektedir.²³ Bu kapsamda, 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile kabul

²¹ Merih Öden, "Türk Anayasa Yargısında On Yıl Süreli Denetim Yasağı," Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2022. anayasa.gov.tr : 818

²² AYM, E. 2023/177, K. 2024/30 (1.02.2024).

²³ Yıldızhan Yayla, "Uyuşmazlık Mahkemesi ve Geleceği Üzerine," Journal of Istanbul University Law Faculty 34, no. 1-4 (July 2011): 201-9.

edilen kuvvetler ayrılığı ilkesiyle yasama ve yargı erki arasında kurumsal bir ayrım gerçekleştirilmiş, bu bağlamda idari uyuşmazlıkların çözümünü üstlenecek özel bir yargı mercii olan Danıştay, 1925 yılında yeniden ihdas edilmiştir. Ancak, adli ve idari yargı mercileri arasında doğan görev ve hüküm uyuşmazlıklarının çözümüne ilişkin kurumsal bir mekanizmanın yokluğu, 1945 yılına kadar uygulamada önemli sorunlara neden olmuştur. Bu sorunların giderilmesi amacıyla, 14 Temmuz 1945 tarihinde 4788 sayılı Kanun ile UM kurulmuştur. 1961 Anayasasıyla UM anayasal statü kazanmıştır. 12 Haziran 1979 tarihinde kabul edilen 2247 sayılı Uyuşmazlık Mahkemesi Kanunu ile Mahkeme yeniden yapılandırılmıştır. Son olarak, 1982 Anayasası'nın 158. maddesi uyarınca UM, "Yüksek Mahkemeler" başlığı altında yer almak suretiyle anayasal yargı sistemindeki yerini korumuş ve bugünkü kurumsal yapısına kavuşmuştur²⁴. Böylece, Türkiye'de yargı ayrılığı sisteminin doğurabileceği hüküm ve görev çatışmalarının çözümünde UM, anayasal sistemde önemli bir karar organı olmuştur.

1982 Anayasa'nın "Yargı" ya ait bölümünde sayılan 4 yüksek mahkemeden biri de UM'dir. Anayasa'nın 158. maddesi uyarınca görev ve yetkileri belirlenen bu mahkeme, adli ve idari yargı mercileri arasında ortaya çıkan görev ve hüküm uyuşmazlıklarını nihai olarak çözme yetkisiyle donatılmış, bağımsız bir yüksek yargı organıdır. Mahkeme, özellikle yargı ayrılığı sisteminin doğurduğu çatışmaları ortadan kaldırarak bireylerin hak arama özgürlüğünün fiilen kullanılmasını güvence altına almakta ve yargı sisteminde ortaya çıkabilecek görev ve hüküm uyuşmazlıklarını karara bağlamaktadır. UM'nin ayırt edici bir diğer niteliği ise, Yargıtay ve Danıştay gibi yüksek mahkemelerin kararlarını ortadan kaldırma ve yerine yeni bir hüküm tesis etme yetkisine sahip olmasıdır. Bu yönüyle, Türkiye hukuk sisteminde kesin hüküm etkisini bertaraf edebilen tek yargı organı olma özelliğini taşımaktadır. Bu durum, Mahkeme'ye anayasal sistem içerisinde özel ve kritik bir konum kazandırmaktadır²⁵.

3.1. Görev ve Yetkileri

UM, Anayasa'nın 158. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre: *"Uyuşmazlık Mahkemesi adli ve idari yargı mercileri arasındaki görev ve hüküm uyuşmazlıklarını kesin olarak çözümlemeye yetkilidir."*

²⁴ Ayten Anıl, "Uyuşmazlık Mahkemesi'nin Kuruluş ve İşleyişi," *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 47, no. 1 (1992).

²⁵ "Uyuşmazlık Mahkemesinin Anayasal Konumu ve İşlevi," Uyuşmazlık Mahkemesi Resmî İnternet Sitesi, <https://www.uyusmazlik.gov.tr/Home/SayfaDetay/uyusmazlik-mahkemesinin-anayasal-konumu-ve-islevi23052025020940> (Erişim 1 Ağustos 2025).

Uyuşmazlık Mahkemesinin kuruluşu, üyelerinin nitelikleri ve seçimleri ile işleyişi kanunla düzenlenir. Bu mahkemenin Başkanlığını Anayasa Mahkemesince, kendi üyeleri arasından görevlendirilen üye yapar.

Diğer mahkemelerle, Anayasa Mahkemesi arasındaki görev uyuşmazlıklarında, Anayasa Mahkemesinin kararı esas alınır.”

UM, adli ve idari yargı mercileri arasında çıkacak görev ve hüküm uyuşmazlıklarını kesin olarak karara bağlayan yüksek mahkemedir. Anayasa hükmü aynı zamanda uyuşmazlık mahkemesinin görev uyuşmazlıklarına ilişkin bir istisna da getirmiştir. AYM ile diğer mahkemeler (Yargıtay, Danıştay gibi) arasında çıkabilecek görev uyuşmazlığında, bu uyuşmazlığı çözme yetkisi UM’ye verilmemiştir. Bu durumda AYM’nin kararının esas alınacağını belirtmiştir.

2247 sayılı Uyuşmazlık Mahkemesinin Kuruluş ve İşleyişi Hakkında Kanun, UM’nin görev ve yetkilerini detaylı olarak belirlemiştir.

UM, Anayasası ile görevlendirilmiş, adli ve idari yargı mercileri arasındaki çıkacak görev ve hüküm uyuşmazlıklarını kesin olarak çözmeye yetkili bağımsız bir yüksek mahkeme olarak tanımlanmıştır (2247, m.1). Bu kapsamda görev ve hüküm uyuşmazlıklarının ne anlama geldiğinin incelenmesi gerekmektedir.

3.2. Görev ve Hüküm Uyuşmazlığı Kavramı

UM’nin görev kapsamına giren görev ve hüküm uyuşmazlıklarının anlam ve kapsamının, ayrıca hangi koşullar altında uyuşmazlık çıkarılabileceğinin ele alınması gerekmektedir.

Görev uyuşmazlığı, bir davanın hangi yargı düzeni içindeki mahkemede görülmesi gerektiğine ilişkin ortaya çıkan anlaşmazlık, yargı yolu ya da görev uyuşmazlığı olarak tanımlanmaktadır²⁶. Görev uyuşmazlığı iki şekilde ortaya çıkmaktadır. İlki, olumlu görev uyuşmazlığı diğeri ise olumsuz görev uyuşmazlığıdır. Yani, adli ve idari yargı mercileri arasında, bir davaya hangi yargı kolunun veya yargı yerinin bakacağı konusunda çıkan ve kanunda belirtilen usullerle UM’nin önüne getirilen uyuşmazlıktır. Olumlu görev uyuşmazlığında, farklı yargı kollarında yer alan mahkemelerin, tarafları, konusu ve sebebi aynı olan bir davada kendilerini görevli görerek bu yönde karar vermeleri ve yargılamayı sürdürmeleri durumudur

²⁶ Nurdane Topuz, “Görev Uyuşmazlıklarının Çözümü İçin Uyuşmazlık Mahkemesi’ne Yapılacak Başvurular,” Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, no. 2 (Şubat 2013): 159–85.

(2247, m. 17). Adli ve idari bir yargı merciinde açılmış olan davada ileri sürülen görev itirazının reddi üzerine olumlu görev uyuşmazlığı ortaya çıkmaktadır (2247, m. 10). Olumsuz görev uyuşmazlığı ise, farklı yargı kollarında yer alan mahkemelerin, tarafları, konusu ve sebebi aynı olan bir davada kendilerini görevsiz görmeleri ve bu konuda verdikleri kararın kesin ya da kesinleşmiş olması durumunda ortaya çıkmaktadır (2247, m. 14). Görev uyuşmazlıklarında ayrı yargı kollarının kendilerini görevli ya da görevsiz görmek suretiyle bir uyuşmazlığın hangi mahkeme tarafından görüleceğinin belirsizliği veya aynı davanın farklı yargı kollarında görülmesidir.

Görev uyuşmazlıklarında genellikle davanın içeriğine ilişkin değil davanın usulüne ilişkin bir değerlendirme yapılmaktadır. Böylece davanın hangi yargı yolunda görüleceğine UM karar vermektedir. UM'nin görev alanına giren "görev uyuşmazlıkları" adli ve idari yargı kolları arasında ortaya çıkan uyuşmazlıklara ilişkindir. Bu nedenle "aynı yargı kolu" içerisinde ortaya çıkacak uyuşmazlıkların çözüm yeri ise ilgili yargı kolunun en üst yargı mercii olan Yargıtay ya da Danıştay'dır.

Hüküm uyuşmazlığı, 2247 sayılı Kanun'un 24. maddesinde tanımlanmıştır. Bu hükme göre, adli ve idari yargı mercileri tarafından, görev uyuşmazlığı haricinde kesin olarak verilmiş veya kesinleşmiş, aynı konuya ve sebebe ilişkin olan ve taraflarından en az biri aynı olan ve bu nedenle kararlar arasındaki çelişki nedeniyle hakkın yerine getirilmesinin mümkün olmadığı durumlarda ortaya çıkan uyuşmazlıktır. Bu uyuşmazlık nedeniyle Mahkeme, uyuşmazlığı dosya üzerinde inceleyerek karara bağlar. Ancak gerekli gördüğü hallerde veya istek üzerine tarafları dinleme yetkisine haizdir. UM, hüküm uyuşmazlıklarında işin esasına girerek karar verir (2247, m.25). Ayrıca UM'nin vermiş olduğu kararlar kesindir (2247, m.29). Hüküm uyuşmazlığı kurumunun farklı yargı kollarına mensup mahkemelerin aynı konuda verdikleri çelişkili kararların icra edilememesi halinde devreye girerek, bireyin hak arama özgürlüğünün önündeki tikanıklıkları gidererek hukuk devleti ilkesinin gerçekleşmesine katkı sağlamaktadır.²⁷

Görev uyuşmazlığında UM, sadece davanın hangi yargı yolundaki mahkeme tarafından görüleceğine ilişkin karar vereceği için uyuşmazlığın içeriğine ilişkin bir karar vermesi söz konusu değildir. Ancak hüküm uyuşmazlıklarında Mahkeme farklı hükümlerden hangisinin geçerli olacağına ilişkin işin esasına girerek karar vermektedir. Böyle bir durumda Mahkemenin işin

²⁷ Erdal Tercan, "Farklı Yargı Kollarına Mensup Mahkemeler Arasındaki Hüküm Uyuşmazlığı," Türkiye Barolar Birliği Dergisi 88 (2010): 2.

esasına girmek zorunda olması ve anayasaya aykırı bir normun uygulanacak olması durumunda itiraz yolu ile AYM'ye müracaat etmesini mümkün kılar mı? Bu konu, UM'nin yargı içerisindeki konumu ile AYM'nin Anayasa'nın 152. maddesi kapsamında vermiş olduğu kararlar çerçevesinde Mahkemenin somut norm denetimi bağlamındaki yetkisi değerlendirilecektir.

4. Uyuşmazlık Mahkemesi'nin İtiraz Yoluyla AYM'ye Başvuru Yetkisi

Anayasa'nın 152. maddesi, somut norm denetiminin hangi şartlarda yapılacağını düzenlemiştir. Bu şartlardan biri olan “davaya bakan mahkeme” kavramının açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. UM'nin bu madde kapsamında “davaya bakan mahkeme” niteliğine haiz olup olmadığı, AYM'ye somut norm denetimi yoluyla başvuru yapabilmesi açısından belirleyici bir ölçüttür.

4.1. Davaya Bakan Mahkeme Kavramı

Dava kavramı doktrinde, sübjektif hakkı ihlal edilen, tehlikeye düşürülen veya haksız bir talep ile karşılaşan kişinin, mahkemeye müracaat ederek hakkının devletin yargısal mekanizması aracılığıyla korunmasını ve verilecek yargı kararıyla iddiasının hukuki güvenceye kavuşturulmasını talep etmesi olarak tanımlanmaktadır.²⁸ Dava kavramı AYM kararlarında, “çözüme bağlanmak üzere, görevli bir mahkeme önüne kanuna uygun biçimde getirilen özel veya kamu hukukuna ilişkin uyuşmazlıklar ve işler” olarak tanımlamıştır²⁹. Bu tanım mahkemenin önünde olan “uyuşmazlığı ve işleri” kapsadığını belirtmiştir. AYM'nin vermiş olduğu başka bir kararda³⁰, Anayasa'nın 152. maddesinde ifade edilen “dava” kavramını, “özel usul kanunlarındaki anlamına bağlı kalınmaması gerektiği, bu kavramın “anayasa yargısı terimi” olarak, anayasa yargısındaki işlev ve amacı gözetilerek yorumlanması gerektiğini belirtmiştir. Çünkü dava kavramının her usul hukuku dalında ayrı anlam ve biçimlerde tanımlandığını, bunlardan birine bağlı kalınarak yapılacak tanımın, diğer yargı kollarında görülen işlerin dava kavramının kapsamı dışında kalmasına neden olabilecektir. Böyle bir yaklaşım, anayasa yargısının amaç ve fonksiyonuyla bağdaşmamaktadır. Bu nedenle, Anayasa'nın 152. maddesinde yer alan “dava” kavramının, yargı kollarında görülen yargısal faaliyetler dikkate alınarak anlamlandırılması gereklidir. AYM'nin Sayıştay kararında;

²⁸ Baki Kuru, *Hukuk Muhakemeleri Usulü El Kitabı* (Ankara: Yetkin Yayınları, 2005), 235. Ejder Yılmaz, *Hukuk Sözlüğü* (Ankara: Yetkin Yayınları, 2001), 198.

²⁹ AYM, E. 1977/128, K. 1977/140 (20.12.1977).

³⁰ AYM, E. 2014/172, K. 2014/170 (13.11.2014).

“Sayıştay yargılama dairesi, hesap yargılaması kapsamında sorumluların hesap ve işlemlerinin kanuna uygun olup olmadığını inceledikten sonra neticeye göre ya sorumluların beraatına ya da kamu zararının sorumlulardan tazminine karar vermektedir. Dolayısıyla Sayıştay’ın, hesap yargılaması kapsamında baktığı yargısal işin Anayasa’nın 152. maddesi anlamında bir dava olduğu anlaşılmaktadır.” demek suretiyle Sayıştay’ın sorumluların hesap ve işlemlerine ilişkin kararını dava olarak kabul etmiştir.

AYM’nin vermiş olduğu kararlarında da görüldüğü üzere, Anayasanın 152. maddesi anlamında bir davanın kabul edilebilmesi; bir mahkemenin varlığı ve çözümlenmesi istenen bir uyuşmazlığın ya da mahkeme kararına konu bir işin varlığına bağlıdır. Böylece dava kavramı hem çekişmeli hem de çekişmesiz yargı işlerini de kapsar şekilde yorumlanmıştır. Ayrıca davanın her usul hukukunda farklı anlamları olabileceğini, bu nedenle de dava kavramının yargı kollarındaki farklılıkların dikkate alınarak yorumlanması gerektiğini belirtmiştir.

AYM kararlarında “mahkeme” kavramına ilişkin yapılan değerlendirmeler ve kavramsallaştırmaların ne anlama geldiği yapılacak değerlendirmelerde önem arz etmektedir.

AYM’nin farklı yıllarda verdiği kararlarda mahkeme tanımları şöyle belirtilmiştir:

Anayasanın 152. maddesindeki mahkemeyi, *“adli, askerî veya idarî dâvalara bakan ve bu dâvalarda nihai hüküm vermek suretiyle anlaşmazlıkları çözümleyen her derecede mahkeme”* olarak tanımlamıştır³¹. Başka bir kararında *“Bir dâvaya bakmakta olan mahkeme”* tabirini, *“bir dâvaya bakmakta olan, hâkim niteliğinde kişilerden kurulu yargı yetkisine sahip taraflar arasındaki uyuşmazlığın esasını çözümleyen merci”* olarak belirtmiştir³². Ayrıca İcra tetkik mercii için; görev yapanların *“hâkim sıfatını”* taşıdığı ve icra hâkimlerinin *“sunulan şikâyet ve itirazları, belli usule uyarak yargılamakta ve objektif hukuk kurallarını bu şikâyet ve itirazlara uygulamak suretiyle bunları kesin hükme”* bağladıkları gerekçesi ile *“icra tetkik mercilerinin mahkeme olarak”* kabul etmiştir. Mahkemenin şikâyet ve itirazları, *“yargı yolu ile çözdükleri için”* önündeki uyuşmazlığın bakılmakta olan dava olarak kabul etmiştir.³³ Bu karar üzerinden değerlendirme yapıldığında *“yargı yolu ile çözülen her işi”* dava kapsamına almıştır.³⁴

³¹ AYM, E. 1964/51, K. 1965/3, (12.01.1965)

³² AYM, E. 1967/15, K. 1967/15, (30.05.1967)

³³ AYM, E. 1965/25, K. 1965/57, (26.10.1965)

³⁴ AYM, E. 2007/53, K. 2007/61, (31.05.2007)

Mahkeme kavramına ilişkin AYM tarafından verilen en kapsamlı tanım 2007 yılında verilen kararda ifade edilmiştir.

Bu karara göre:

“Yargı yetkisini Türk Milleti adına kullanacak olan bir mercii mahkeme olarak kabul edilmesi için kuruluşu, görev ve yetkileri, işleyişi ve yargılama usullerinin yasayla düzenlenmesi, karar organlarının hakimlerden teşekkül etmesi, yargılama tekniklerini uygulayarak ve genelde dava yolu ile uyuşmazlıkları ve anlaşmazlıkları çözümlemekle görevli olması, görev yapan üyelerin atanmalarının, hak ve ödevlerinin, emekliye ayrılmasının, Anayasa’nın öngördüğü mahkemelerin bağımsızlığı ve hakim teminatı esaslarına göre düzenlenmiş olması ve Anayasa’da sayılan ve başında bir yüksek mahkemenin bulunduğu yargı düzenlerinden birinde yer alması gereklidir.”³⁵

AYM’nin vermiş olduğu kararlar ışığında “mahkeme kavramı” için belirlenen nitelikler şunlardır:

- Bakılmakta olan bir dava ve bu davalarda nihai hüküm vererek uyuşmazlığı çözen bir mercii,
- Kuruluşu, görev ve yetkileri, işleyişi ve yargılama usulleri kanunla düzenlenmeli.
- Karar organları yargı yetkisine sahip hâkim niteliğinde kişilerden oluşmalı.
- Taraflar arasındaki uyuşmazlığın esasını çözen görevli bir mercii olmalı.
- Yargılama tekniklerini uygulayarak genellikle dava yolu ile uyuşmazlıkları çözümlmeli.
- Görev yapan üyelerin atanmaları, hak ve ödevleri ile emekliye ayrılmaları, Anayasa’nın öngördüğü mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkim teminatı esaslarına göre düzenlenmeli.
- Anayasa’da sayılan ve başında bir yüksek mahkemenin bulunduğu yargı düzenlerinden birinde yer almalıdır.

AYM’nin vermiş olduğu başka bir kararında “davaya bakan mahkeme” kavramının “geniş yorumlanması gerektiği” ve itiraz yoluna başvurulduğu sırada “ilgili mahkemenin önünde usulüne uygun açılmış bir davanın varlığının” yeterli görülmesi gerektiği belirtilmiştir.³⁶ Benzer bir kararında, “...bir mahkemenin Anayasa Mahkemesi’ne başvurabilmesi için elinde yönteminde açılmış ve görevine giren bir davanın bulunması ve iptali istenen kuralların da o davada uygulanacak olması gerekmektedir. Uygulanacak yasa kuralları, davanın değişik evrelerinde ortaya çıkan sorunların çözümünde

³⁵ Mehmet Tahir Karamustafaoğlu, “İtiraz Yoluna Başvuran Mahkeme ve Bakılmakta Olan Dava,” Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 31, no. 1 (1974), https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000000950.

³⁶ AYM, E.2014/164, K.2015/12, (14/01/2015).

veya davayı sonuçlandırmada olumlu ya da olumsuz yönde etki yapacak nitelikteki kurallardır."³⁷ demektedir. Böylelikle mahkemenin itiraz yoluna müracaatı için, görev alanına giren ve usulüne göre açılmış bir davanın varlığı gerekmektedir.

Hem dava hem de mahkeme kavramının AYM kararlarında neyi ifade ettiği ve çerçevesini belirlemek suretiyle UM'nin somut norm denetimi kapsamında "davaya bakan mahkeme" olup olmadığının tespitini kolaylaştıracaktır. Bu nedenle davaya bakan mahkeme" kavramının kapsamı, itiraz yolunun hangi mahkemeler tarafından kullanılabileceğinin belirlemesi bakımından kritik öneme sahiptir. Bu çerçevede, UM'nin anılan kavram kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceği, anayasa yargısındaki somut norm denetiminin kapsamı ile hak arama özgürlüğünün anayasal güvenceler çerçevesinde etkin biçimde kullanılabilmesi açısından önem taşımaktadır.

AYM'nin vermiş olduğu "mahkeme" kavramına ilişkin başka bir kararında: "*Yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararlarının denetimi görevini yaparken Anayasa Mahkemesi, Anayasa'nın 151. maddesinde sözü edilen "mahkeme" durumunda bulunmadığı için ...*"³⁸ ifadesiyle AYM'nin yasama dokunulmazlığına ilişkin yaptığı incelemede kendisinin "davaya bakan mahkeme" kapsamına girmediği ve bu denetim görevinin mahkeme sıfatıyla yapılmadığına hükmetmiştir.

AYM'nin Yüce Divan sıfatıyla baktığı davalar ile parti kapatma davalarında "davaya bakan mahkeme" sıfatını taşıdığına ilişkin kararda şöyle denilmektedir:

*"...Yüce Divan işlerinde ve siyasi partilerin kapatılması dâvalarında uygulanacak kanun hükümlerini Anayasa'ya aykırı görürse bekletici mesele çıkarmağa ve aykırılığı karara bağlamaya yetkilidir."*³⁹

Görüldüğü üzere AYM bile Anayasanın 152 maddesine ilişkin norm denetimde görev alanına giren bazı incelemelerde kendini mahkeme olarak görmemektedir.

AYM'nin Sayıştay'ın "davaya bakan mahkeme" sıfatı taşıyıp taşımadığına ilişkin mahkeme kararı bu kapsamda önemlidir.

Bu kapsamda:

³⁷ AYM, E. 2000/56, K. 2000/28, (17.10.2000); AYM, E. 2013/14, K. 2013/56, (10.4.2013).

³⁸ AYM, E. 1971/41, K. 1971/67, (22.12.1971).

³⁹ AYM, E. 1964/22, K. 1964/54, (3.07.1964).

“Yargısal faaliyet, kanunla kurulan bağımsız ve tarafsız kuruluşlar tarafından, hukuki uyumsuzlukların ve hukuka aykırılık iddialarının özel yargılama usulleri izlenerek çözümlenmesi ve kesin hükme bağlanması faaliyeti” olarak tanımlanmaktadır. Bağımsızlık ve tarafsızlık, yargı fonksiyonunu idare fonksiyonundan ayıran en önemli ölçüt olup yargı yetkisini kullanacak olan merciin, çözülmesi istenen uyumsuzlığa doğrudan veya dolaylı olarak taraf olmayan ve uyumsuzluğun taraflarından tamamen bağımsız olan kişi veya kişilerden oluşmasını gerektirmektedir. Öte yandan yargılama faaliyetinde idari faaliyetten farklı olarak, uyumsuzluk, bağımsızlık ve tarafsızlığı güçlendiren özel yargılama usulleri izlenerek çözümlenmektedir. Ayrıca, yargı organları bir uyumsuzluğu kesin bir biçimde çözerken, idare organlarının verdiği kararlar kural olarak kesin nitelikte değildir. Dolayısıyla verilen karara karşı herhangi bir organa başvurulamaması, karara yargısal nitelik kazandıran önemli bir gösterge olarak ortaya çıkmaktadır. ...yargısal faaliyetin en önemli unsuru, bir hukuki uyumsuzluğun tüm yönleriyle esastan çözümlenerek karara bağlanması ve bu kararın kesin hüküm niteliği taşımasıdır. Kesin hüküm, davanın tarafları arasındaki hukuki ilişkinin, bütün bir gelecek için kati olarak tespiti veya düzenlenmesi ve aynı davanın hükmün kesinleşmesinden sonra yeniden açılabilmesidir. ...Anayasa’nın 160. maddesinin birinci fıkrasında, Sayıştay’ın bu kararının kesin hüküm niteliğinde olduğunun açıkça belirtilmesi ve bu karara karşı herhangi bir hukuksal yola başvurma yolunun öngörülmemiş olması, Sayıştay kararının yargısal anlamda kesin hüküm niteliğinde olduğunu göstermektedir.”⁴⁰

Bu kararda;

- Bir yargısal faaliyetin varlığı, bu yargısal faaliyetin, bağımsız ve tarafsız mercilerce, hukuki uyumsuzlukların özel usullerle çözülüp kesin hükme bağlanması,
- Yargı merciinin uyumsuzluğun doğrudan veya dolaylı olarak taraf olmayan ve tamamen bağımsız olan kişi veya kişilerden oluşması,
- Karara karşı herhangi bir başvuru yolunun bulunmaması,
- Uyumsuzluğun esastan çözülmesi ve taraflar arasındaki hukuki ilişkinin geleceğe yönelik kesinleşmesi ve yeniden dava açılabilmesinin, kesin hüküm ifade etmesi,
- Son olarak, Anayasa’nın 160. maddesi uyarınca Sayıştay kararlarının kesin hüküm niteliğinde olması ve bu kararlara karşı başka bir mercie başvuru yolunun bulunmaması nedeniyle, Sayıştay’ın “davaya bakan mahkeme” olarak değerlendirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

⁴⁰ AYM E.2012/102, K.2012/107, (27.12.2012)

Adli ve idari yargı sisteminde; ilk derece mahkemeleri, bölge adliye ve idare mahkemeleri ile temyiz organı Yargıtay ve Danıştay, yargı yetkisini kullanan mahkeme statüsündeki kurumlardır. AYM içtihatlarına göre; Sayıştay, disiplin mahkemeleri, infaz hâkimliği ve icra tetkik mercileri de mahkeme kapsamında değerlendirilmekte iken; il ve ilçe seçim kurulları, Yüksek Seçim Kurulu, sorgu hâkimlikleri ile vergi itiraz ve temyiz komisyonları bu kapsama dâhil edilmemektedir⁴¹. Bu bağlamda doktrinde, AYM'nin mahkeme kavramını dar yorumlamasının anayasa yargısının temel işlevini zayıflattığı, bu nedenle amaca uygun yorumun benimsenmesi gerektiği belirtilmektedir⁴². Dolayısıyla anayasa yargısının etkinliğini artırmak, yalnızca normların lafzına bağlı kalmakla değil, aynı zamanda hukukun dayandığı temel ilke ve değerlerin yorumlamada göz önünde bulundurulmasıyla mümkündür.

4.2. Uyuşmazlık Mahkemesinin İtiraz Yetkisine İlişkin Değerlendirme

AYM içtihatları, Anayasanın 152. maddesine göre, itiraz yolu kapsamında anayasaya aykırılık iddiasıyla UM'nin talepte bulunup bulunamayacağı ve gerekçeleriyle incelenecektir. AYM'nin vermiş olduğu kararlar üzerinden odaklanılması gereken UM'nin "davaya bakan mahkeme" kapsamına girip girmediği meselesidir. Belirtilen içtihatlar doğrultusunda aşağıdaki hususlar öne çıkmaktadır:

1. Anayasa'nın 152. maddesindeki "davaya bakan mahkeme" kavramı AYM tarafından bazı dönemlerde dar, bazı dönemlerde ise geniş yorumlanmıştır. AYM kararlarına göre, dava kavramı, "çözüme bağlanmak üzere görevli bir mahkeme önüne kanuna uygun biçimde getirilen özel veya kamu hukukuna ilişkin uyuşmazlıklar ve işler" olarak tanımlanmıştır. AYM, "özel usul kanunlarındaki anlamına bağlı kalınmaması gerektiğini", bu kavramın anayasa yargısındaki işlev ve amacı gözetilerek yorumlanması gerektiğini vurgulamıştır. AYM, 152. madde anlamında bir davanın kabulü için bir mahkemenin varlığı ve çözümlenmesi istenen bir "uyuşmazlığın" ya da mahkeme kararına konu "bir işin" bulunmasını yeterli görmüştür. Dava kavramı bu nedenle hem çekişmeli hem çekişmesiz yargı işlerini kapsamaktadır. AYM'nin İnfaz Hakimliği'ni davaya bakan mahkeme olarak değerlendiren kararında "dava" kavramı yerine "uyuşmazlık" tabirini kullanmıştır. Bu kararda⁴³ "görev alanlarına giren uyuşmazlıkları" ve "uyuşmazlıkların ... yorumlanmak

⁴¹ Ünal Gençtürk ve Hakan Kolçak, "Yapısal Sorunların Çözümünde Somut Norm Denetimi Yolunun İşlevsel Kılınması Üzerine Bir Değerlendirme," İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 8, no. 2 (2023): 493-521.

⁴² Kemal Başlar, "Mahkeme Kavramının Dar Yorumlanmasına İlişkin Tespitler," 59-80, <https://www.anayasa.gen.tr/baslar-mahkeme-index.htm>.

⁴³ AYM, E.2004/56, K.2007/26, (15/03/2007)

suretiyle karara bağlanması” ifadesini kullanmıştır. Her ne kadar UM’nin hüküm uyumsuzluğu kapsamında önündeki uyumsuzluk klasik anlamda “dava” kavramı olmasa da yapılan faaliyetin “yargısal faaliyet ve işler” kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir. Zira UM hüküm uyumsuzluğunda uyumsuzluğun esasına girerek verildiği karar, taraflar açısından bağlayıcı, kesin ve nihai bir hüküm doğurmaktadır. Bu bağlamda, UM’nin baktığı uyumsuzlukların klasik anlamda bir “dava” niteliği taşınamaması, yapılan işin yargısal mahiyetini ortadan kaldırmamaktadır, önünde usulüne uygun açılmış ve kendi görev alanına giren bir “uyumsuzluk” bulunmaktadır. Nitekim, AYM’nin içtihat pratiği incelendiğinde, “davaya bakan mahkeme” kavramına ilişkin tek ve değişmez bir tanım geliştirilmediği görülmektedir. Mahkeme, her somut uyumsuzluğun özelliklerini dikkate alarak bu kavrama farklı anlamlar yüklemiş, böylece kavramsal bir yeknesaklıktan ziyade esnek ve olaya özgü yorumlar benimsemiştir. Bu nedenle kavramın işlevsel olarak genişletilebilmesine imkân tanımaktadır.⁴⁴

2. Mahkeme kavramının AYM kararlarında belirlenen niteliklerinin UM tarafından karşılandığı açıktır. AYM’nin 2007 tarihli kararındaki “mahkeme” ölçütleri UM bakımından incelendiğinde;

- Kuruluş, görev ve yetkilerinin yasayla düzenlenmiş olmalıdır. UM’nin görev ve yetkileri 2247 sayılı Kanun ile düzenlenmiştir.
- Karar organlarının hâkim niteliğinde kişilerden oluşması gerekmektedir. UM başkanı, AYM’nin kendi üyeleri arasından seçilmekte olup, üyeleri de yüksek yargı organlarından gelen hâkimlerden oluşmaktadır (2247, m.2).
- Uyumsuzlukları yargılama teknikleriyle çözmektir. UM, görev/hüküm uyumsuzluklarını yargısal usuller ile çözer. UM, hüküm uyumsuzluklarında Danıştay yargılama usulünün 2247 sayılı Kanuna aykırı olmayan hükümlerini uygulamak suretiyle anlaşmazlığın esasını da karara bağlamaktadır. UM, uyumsuzlukları dosya üzerinde inceleyerek karara bağlar. Gerekli gördüğü durumlarda ya da istek üzerine tarafları dinleme yetkisi bulunmaktadır (2247, m.25).
- Mahkeme üyeleri, bağımsızlık ve hâkim teminatı esaslarına göre görev yapmaktır: UM üyeleri de anayasal güvenceye sahiptirler.

⁴⁴ Ece Göztepe, “Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru İncelemesinde Somut Norm Denetimi Yoluna Başvurabilir mi?” Anayasa Hukuku Dergisi 11, no. 21 (2022):10

- Yargı kollarından birinde yer almaktadır. UM, Anayasa'nın 158. maddesi uyarınca anayasal bir yüksek yargı organıdır.

Bu kapsamda UM, AYM'nin içtihadında mahkeme kavramına ilişkin belirttiği bütün nitelikleri taşımaktadır.

3. AYM'nin Sayıştay kararına ilişkin içtihadının UM'ye kıyasen uygulanabilir. Şöyle ki; AYM, Sayıştay'ın hesap yargılamasında verdiği kararı Anayasa'nın 152. maddesi bağlamında dava olarak kabul etmiştir. Gerekçe olarak ise, "yargısal faaliyet olması", bağımsız ve tarafsız bir merci tarafından yürütülmesi, uyuşmazlığın esastan çözülmesi ve kararın kesin hüküm niteliği taşıması olarak belirlemiştir. Yargısal faaliyeti ise, *"kanunla kurulan bağımsız ve tarafsız kuruluşlar tarafından, hukuki uyuşmazlıkların ve hukuka aykırılık iddialarının özel yargılama usulleri izlenerek çözümlenmesi ve kesin hükme bağlanması"* olarak tanımlamıştır. UM'de yapılan bu tanım kapsamında "yargısal bir faaliyet" yürütmektedir. Bağımsız ve tarafsız bir yargı organı olan mahkeme, hüküm uyuşmazlıklarını esastan çözen ve kararları kesin hüküm niteliği taşıyan bir mercidir. Bu kapsamda, UM'nin de "davaya bakan mahkeme" olarak kabul edilmesi AYM'nin belirtilen içtihadına da uygun düşmektedir. 2247 sayılı Kanun'un 1. maddesi de bu yetkiyi teyit ederek Mahkeme'nin Anayasa'ya dayanarak kurulduğunu ve uyuşmazlıkları kesin olarak çözme yetkisine sahip olduğunu belirtilmiştir. Ayrıca UM'nin vermiş olduğu kararlar kesin (2247,m.29) olup yargı mercileri ile bütün makam, kuruluş ve kişiler; karara uymak, kararı geciktirmeksizin uygulamak zorundadır (2247, m.28).

4. İtiraz yolu için gerekli şartlar, usulüne göre açılmış ve görev alanına giren bir dava bulunmalı, iptali istenen kural o davada uygulanacak olmalıdır. AYM verdiği kararlarda uygulanacak normu, *"davanın esasını etkileyen ve sonucu değiştirme potansiyeline sahip olan"*, *"uyuşmazlığın çözümüne katkı sağlayacak nitelikte bulunan"* veya *"davanın farklı aşamalarında ortaya çıkan sorunların çözümünde yahut davanın sonuçlandırılmasında olumlu ya da olumsuz etki doğuran temel düzenlemeler"* olarak kabul etmektedir.⁴⁵ UM önündeki hüküm uyuşmazlıklarında işin esasına girerek karar verdiği için, karar taraflar üzerinde hukuki sonuç doğurmaktadır. AYM, davada uygulanacak normun niteliği bakımından maddi hukuk ile usul hukukunu birbirinden ayırmamaktadır. Nitekim siyasi parti kapatma davalarında, bir yandan Siyasi Partiler Kanunu hükümlerini maddi hukuk normu olarak denetime tabi tutarken, diğer yandan da kendi yargılama

⁴⁵ Göztepe, "Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru," 20.

usulünü düzenleyen Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun hükümlerini usule ilişkin normlar kapsamında anayasal denetime konu etmiş ve bu bağlamda iptal kararları vermiştir.⁴⁶ Bu nedenle UM hem hüküm uyuşmazlıklarında işin esasına girerek verdiği kararlarda o hükme esas teşkil eden norm ile 2247 sayılı Kanunun uygulanmasından kaynaklanan durumlarda anayasaya aykırılık iddialarını AYM'ye taşıyabilmelidir.

5. Hak arama özgürlüğünün etkin kullanımı bakımından da UM'nin hak ihlali doğurabilecek hükümleri baktığı uyuşmazlıklar kapsamında AYM'ye götürülebilmelidir. Amaç, anayasal denetimi daraltmamak, hak arama özgürlüğünü etkin kılmak ve anayasa yargısının amacına uygun hareket etmek açısından UM'nin de bu kapsamda değerlendirilmesi isabetli olacaktır. AYM'nin vermiş olduğu kararlar ile yorumları bu kapsamı belirlemektedir. Bu nedenle, somut norm denetiminin kapsamının daraltıcı ve aşırı biçimsel yorumlarla sınırlandırılması "hukuk devletinin koruyuculuk" ilkesi ile yargısal denetimin etkinliğini zayıflatacaktır⁴⁷. Nitekim AYM, yalnızca devlet organları ile işlemlerinin anayasal sınırlar içerisinde kalmasını denetleyen kurum olmayıp, aynı zamanda bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin de koruyucusu olan bir mahkemedir.⁴⁸ Bu nedenle, AYM'nin yorum yaparken insan hak ve özgürlükleri önceleyen bir yaklaşım benimsemesi, anayasa yargısını demokrasinin ayrılmaz bir parçası haline getirecektir.⁴⁹

6. Anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı ilkesinin bir gereği olarak, anayasa yargısı; hem anayasanın üstünlüğünü sağlamak hem de hukuk sisteminden anayasaya aykırı hükümleri ayıklamak amacıyla somut norm denetimi yapmaktadır. Bu amaç doğrultusunda UM'un önündeki uyuşmazlıkları çözerken özellikle hüküm uyuşmazlıklarında vereceği kararlarda anayasaya aykırı hükümleri norm denetimi kapsamında AYM'ye götürebilmesi gerekmektedir. Anayasal bir kurum olan UM'nin, diğer yüksek yargı organlarında olduğu gibi bu yetkiyi kullanabilmesi için 'davaya bakan mahkeme' olarak kabul edilmesi gerekir. Bu kabul hem yüksek mahkeme sıfatının gereği hem de anayasanın bağlayıcılığı ve üstünlüğünün sağlanması açısından önem taşımaktadır.

⁴⁶ Göztepe, "Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru," 21.

⁴⁷ Karamustafaoğlu, "İtiraz Yoluna Başvuran Mahkeme," s. 10.

⁴⁸ Hayri Keser ve Ali Kemal Aydın, "Anayasa Yargısının Gerekliliği," Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 14, no. 2 (2024): 992.

⁴⁹ Mehmet Turhan, "Anayasanın Hak Temelli Yorumu ve Anayasa Yargısı," Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi 62, no. 3 (2007): 399.

7. UM'nin uyuşmazlıkların çözümünde verdiği kararlar dikkate alındığında⁵⁰ bazı hukuk kuralının müphemliği ve uygulamada görev ve hüküm uyuşmazlıklarına neden olması hukuki belirlilik ilkesini zayıflatmaktadır. Aynı konuya ilişkin verilen birçok görev ve hüküm uyuşmazlığı kararı olmasına rağmen defaatle aynı nitelikte uyuşmazlık ile ilgili karar verilmesi bile sorunu çözmemektedir. Bu nedenle UM, esasına girdiği hüküm uyuşmazlıklarında anayasaya aykırılık şüphesi doğuran hükümleri AYM'ye taşıyabilmelidir. Böylece hem hukuki belirlilik sağlanacak hem de belirtilen hususta AYM'nin vereceği karar içtihat oluşmasına imkân sağlayacaktır. Bu yapısal sorunların tespiti, hızlı bir şekilde TBMM'de yasal değişiklikle düzenlenemediği için sorun devam etmektedir. Bu sebeple, yapısal sorunların çözümünde somut norm denetiminin UM kapsamında işlevsel hale gelmesi hak arama özgürlüğü ile adil yargılama açısından önemlidir. Hüküm uyuşmazlıklarında hakkın uygulanmasının gecikmesine neden olmakta, böyle bir sorunun temelinde uyuşmazlığa uygulanan hükmün müphemliği ya da anayasaya aykırılık neden olmaktaysa bu hüküm UM tarafından ciddi bulunması durumunda AYM itiraz yoluna başvurabilmelidir.

AYM verdiği kararlarda, *"öteki yargı organları gibi ... içtihat yoluyla boşlukları doldurabilmesi"* gerektiğine *"Anayasa'nın 152. maddesindeki itiraz yoluna ilişkin kural, böyle bir kurum oluşturulması ve bu yola başvurulması için elverişli"* ⁵¹ olduğunu belirlemiştir. Bu ise, mahkemenin *"bir konuda karar verirken, hiç kuşkusuz aynı konuda daha önce verdiği kararları"* dikkate aldığı ve *"icthad istikrarı ile icthadın değiştirilmesi ve geliştirilmesi ihtiyacı arasındaki hassas dengenin"* gözetilmesi gerektiği ifade edilmiştir⁵². Bu nedenle AYM'nin daha önce vermiş olduğu içtihatları değiştirmesi ve geliştirmesi yoluyla yeni içtihat üretebileceğini göstermektedir. Bu ise, UM'nin yapacağı somut norm denetimine ilişkin bir başvurunun, AYM'nin içtihat geliştirme ve değiştirme yetkisi çerçevesinde, anayasa yargısının dinamik ve yaşayan bir mekanizma gerçeği ile belirtilen boşluğu pozitif anlamda doldurabilir.

⁵⁰ 2024 yılı verilerinde usta öğreticiye ilişkin 94, RES (rüzgar enerji sistemi/TEİAŞ) konularına ilişkin 38, idari para cezalarının iptali (trafik) alanında 32 ve aile Hekimi uyuşmazlıklarında 9 başvuru karara bağlanmıştır. 2025 yılı (Ocak-Eylül) verilerinde ise usta öğretici başvuruları 108, RES konuları 40, idari para cezalarının iptali (trafik) uyuşmazlıkları 30 ve aile hekimi uyuşmazlıkları 20 başvuru karara bağlanmıştır. Son iki yıl verileri dikkate alındığında konu başlıkları ve içeriklerinin aynı olduğu görülmektedir. Bkz: www.uyusmazlik.gov.tr

⁵¹ AYM, E.1993/33, K.1993/40, (21/10/1993)

⁵² AYM, E. 2016/166, K. 2016/159,(12.10.2016)

Sonuç

Anayasa yargısının temel işlevi, normların Anayasa'ya uygunluğunu denetleyerek anayasanın üstünlüğü ile hukuk devleti ilkesinin korunması amacını taşımaktadır. Bu bağlamda, somut norm denetimi, uyuşmazlıklar üzerinden anayasal denetimin işletilmesini sağlayan önemli bir mekanizmadır. Ancak Anayasa'nın 152. maddesi uyarınca, bu denetim yoluna yalnızca "davaya bakan mahkeme" sıfatını haiz yargı organlarının başvurabileceği belirlenmiştir. UM, Anayasa'nın 158. maddesi gereği, yargı mercileri arasında doğabilecek görev ve hüküm uyuşmazlıklarını kesin olarak çözmekle görevli ve yetkili anayasal bir yargı organıdır. Ne var ki, mahkeme sıfatı taşımasına rağmen, görev alanı itibarıyla bir davanın esasını değil, yargı yolları arasında görev ve hüküm uyuşmazlıklarını çözen özel yetkili bir mahkemedir. Bu yönüyle, klasik anlamda "davaya bakan mahkeme" kriterini karşılayıp karşılamadığı tartışmalıdır.

AYM'nin içtihatlarında "davaya bakan mahkeme" kavramının çeşitli dönemlerde vermiş olduğu kararlarda bazen dar yorumlanarak, yalnızca davanın esası hakkında karar veren yargı mercilerini kapsadığı yönünde eğilim gösterdiği görülmektedir. Bazen de dava ve mahkeme kavramını geniş yorumlamak suretiyle somut norm denetiminin alanını genişletmiştir. Ayrıca, UM'de bugüne kadar somut norm denetimi kapsamında AYM'ye doğrudan bir başvuruda bulunmamıştır. Bu durum, içtihat noktasında bir belirsizlik doğurmakta ve norm denetimi sisteminin sınırlarının UM'yi kapsayıp kapsamadığı sorusunu beraberinde getirmektedir.

Bununla birlikte, UM'nin görevini ifa ederken yani yargısal faaliyet yaparken karşılaştığı normların Anayasa'ya açıkça aykırı olduğu kanaatine varması hâlinde, bu hükümleri anayasal yargı kapsamında AYM'ye götürebilmesi anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı açısından önemlidir. Anayasa yargısı kapsamında hukuk devleti ilkesinin gereği olarak yargılama faaliyetinin herhangi bir aşamasında karşılaşılan, bir normun anayasaya aykırılığı iddiası yüksek mahkeme sıfatı taşıyan bütün yargı organlarına tanınmalıdır. Bu nedenle, Anayasa'nın 152. maddesinin uygulama alanının yeniden ele alınması gerektiği değerlendirilmektedir. AYM'nin "davaya bakan mahkeme" kavramına ilişkin geniş kapsamlı yorum ile UM gibi anayasal bir organa bu yetki tanınarak, başvuru yolları açık hale getirilmelidir. Davaya bakan mahkeme kavramının oluşturduğu yorum farklılıklarının giderilmesi için "mahkeme" tabirinin yeterli görülmesi ve bütün mahkemelere bu yetkinin tanınması yönünde bir anayasa değişikliği yapılarak sorun çözülebilir. Ancak bu usul zor ve uzun bir süreç gerektirdiğinden, UM'nin somut norm denetimi talebiyle AYM'ye müracaat ederek içtihat oluşturmaya imkan sağlanması daha işlevsel

bir çözüm yolu olarak değerlendirilmelidir. Böylelikle, hem yargı organları arasındaki dengeyi sağlayacak, aynı zamanda anayasal norm denetiminin etkinliğini arttırarak hukuk devleti ilkesini güçlendirecektir.

UM'nin somut norm denetimine başvuru yetkisi, yalnızca teknik bir yorum meselesi değil; anayasa yargısının kapsayıcılığı ile etkinliğini doğrudan etkileyen, stratejik nitelikte bir tercih olarak ele alınmalıdır. Bu çerçevede, UM'nin kurumsal yapısı, yargılama usulü, bağlayıcı ve kesin karar verme yetkisi ile faaliyetlerinin yargılama niteliği dikkate alındığında, Anayasa'nın 152. Maddesi anlamında "davaya bakan mahkeme" olarak kabul edilmesi gerekir. Bu yorum hem anayasa yargısının etkinliğini hem de hak arama özgürlüğünün korunmasını güçlendirecektir. Böylece, hem anayasa yargısının işlevsel etkinliğini arttıracak hem de hak arama özgürlüğü ve hukuk devleti ilkesinin daha güçlü biçimde korunmasına hizmet edecektir.

Kaynakça

- (TBMM), Türkiye Büyük Millet Meclisi. *Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Tasarısı ve Anayasa Komisyonu Raporu*. Temsilciler Meclisi , Ankara: TBMM Matbaası, 1961, 35.
- Aliefendioğlu, Yılmaz. *Türk Anayasa Yargısında İptal Davası ve İtiraz Yolu*. Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları,. 1984.
- Altay, Ayşe Miray. «Anayasa Yargısının Ortaya Çıkışı.» *Türk Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 5, no. 1 (2024): 60–67.
- Arıkan, Engin. «Kelsen'in Saf Hukuk Kuramı ve Ötesi.» *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 17, no. 2 (2020): 417–446.
- Ayten, Anıl. «Uyuşmazlık Mahkemesi'nin Kuruluş ve İşleyişi.» *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 47, no. 1 (1992).
- Başlar, Kemal. «Mahkeme Kavramının Dar Yorumlanmasına İlişkin Tespitler.» <https://www.anayasa.gen.tr/baslar-mahkeme-index.htm>, tarih yok: 59–80.
- Gençtürk, Ünal, ve Hakan Kolçak. «Yapısal Sorunların Çözümünde Somut Norm Denetimi Yolunun İşlevsel Kılınması Üzerine Bir Değerlendirme.» *İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 8, no. 2 (2023): 493–521.
- Gönenç, Levent. «Yasaların Anayasaya Uygunluğunun Denetimi ve Anayasa Yargısı.» *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV)*, 2010.
- Gözler, Kemal. *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*. 15. Bursa: Ekin Yayınevi, 2017.
- . *Kısa Anayasa Hukuku*. 10. Bursa: Ekin Yayınevi, 2017.
- Göztepe, Ece. «Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru İncelemesinde Somut Norm Denetimi Yoluna Başvurabilir mi?» *Anayasa Hukuku Dergisi* 11, no. 21 (2022): 1–30.
- Kaboğlu, İbrahim Özden. «Hukukun Genel İlkeleri ve Anayasa Yargısı (Özgürlükler Hukuku Açısından Bir Yaklaşım).» *Anayasa Yargısı Dergisi* 8, 1991: 295–310.
- Karamustafaoğlu, M. Turhan. «İtiraz Yoluna Başvuran Mahkeme ve Bakılmakta Olan Dava.» *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 31, no. 1 (1974).
- Keser, Hayri, ve Ali Kemal Aydın. «Anayasa Yargısının Gerekliliği.» *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 14, no. 2 (2024): 975–1012.
- Kuru, Baki. *Hukuk Muhakemeleri Usulü El Kitabı*. Ankara: Yetkin Yayınları, 2005.
- Mahkemesi, Anayasa. «Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Gerekçeli).» *Anayasa Mahkemesi Yayınları*, 2021: ISBN 9786052378199. PDF.
- Mahkemesi, Uyuşmazlık. «Uyuşmazlık Mahkemesinin Anayasal Konumu ve İşlevi.» tarih yok.
- Marshall, John. *Marbury v. Madison*. Supreme Court of the United States, 1803.
- Nohutçu, Ahmet. *Devlet Teşkilatı Hukuku*. Ankara: Savaş Yayınevi, 2016.

Öden, Merih. «Türk Anayasa Yargısında On Yıl Süreli Denetim Yasağı.» *Anayasa Mahkemesinin Kuruluşunun 60. Yılı Anısına: 60 Yıl 60 Makale* (Anayasa Mahkemesi Yayınları) 2 (2022): 787-819.

Sezer, Abdullah. «Normlar Hiyerarşisi ve Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri [Çok Boyutlu Normlar Piramidi Yaklaşımı].» *Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşunun 60. Yılı Anısına 60 Yıl 60 Makale* (Anayasa Mahkemesi Yayınları) 2 (2022): 1345-1396.

Tercan, Erdal. «Farklı Yargı Kollarına Mensup Mahkemeler Arasındaki Hüküm Uyuşmazlığı.» *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 88, 2010: 1-34.

Topuz, Nurdane. «Görev Uyuşmazlıklarının Çözümü İçin Uyuşmazlık Mahkemesi'ne Yapılacak Başvurular.» *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, no. 2 (Şubat 2013): 159-185.

Turhan, Mehmet. «Anayasanın Hak Temelli Yorumu ve Anayasa Yargısı.» *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 62, no. 3 (2007): 379-400.

Yayla, Yıldızhan. «Uyuşmazlık Mahkemesi ve Geleceği Üzerine.» *Journal of Istanbul University Law Faculty* 34, no. 1-4 (1968): 201-209.

Yılmaz, Ejder. *Hukuk Sözlüğü*. Ankara: Yetkin Yayınları, 2001.

Mahkeme Kararları

Anayasa Mahkemesi (AYM). 1965. E. 1964/51, K. 1965/3, 12 Ocak 1965. Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası.

— — —. 1964. E. 1964/22, K. 1964/54, 3 Temmuz 1964. Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası.

— — —. 1964. E. 1963/166, K. 1964/76, 22 Aralık 1964. Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası. <https://www.anayasa.gov.tr>

— — —. 1965. E. 1965/25, K. 1965/57, 26 Ekim 1965.

— — —. 1967. E. 1967/15, K. 1967/15, 30 Mayıs 1967.

— — —. 1971. E. 1971/41, K. 1971/67, 22 Aralık 1971.

— — —. 1977. E. 1977/128, K. 1977/140, 20 Aralık 1977.

— — —. 1981. E. 1981/10, K. 1983/16, 8 Aralık 1983.

— — —. 1983. E. 1981/10, K. 1983/16, 8 Aralık 1983.

— — —. 1993. E. 1993/33, K. 1993/40, 21 Ekim 1993.

— — —. 2000. E. 2000/56, K. 2000/28, 17 Ekim 2000.

— — —. 2007. E. 2004/56, K. 2007/26, 15 Mart 2007.

— — —. 2007. E. 2007/53, K. 2007/61, 31 Mayıs 2007.

— — —. 2012. E. 2012/102, K. 2012/107, 27 Aralık 2012.

— — —. 2013. E. 2013/14, K. 2013/56, 10 Nisan 2013.

- — — . 2015. E. 2014/164, K. 2015/12, 14 Ocak 2015.
- — — . 2014. E. 2014/172, K. 2014/170, 13 Kasım 2014.
- — — . 2016. E. 2016/166, K. 2016/159, 12 Ekim 2016.
- — — . 2024. E. 2023/177, K. 2024/30. “Gerekçeli norm denetimi kararı.” Norm Kararlar Bilgi Bankası.
<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Dosyalar/Kararlar/KararPDF/2024-30-nrm.pdf>